

NEDİM D VANI'NDA MEYVELER

Fazilet ÇÖPLÜOĞLU*

ÖZET

Nedim divanında, meyve kelimesi de dahil olmak üzere, hangi meyvelerin yer aldığı belirlenmiş ve bu meyveler vasıtasıyla yapılan benzetmeler incelenmiştir. Nedim Divanında meyveler genellikle sevgiliyle ilgili unsurları ifade etmek için kullanılmışlardır. Bu bakımdan badem - göz, elma - çene, fıstık - dudak, kiraz - dudak, nar - göğüs, portakal - çene, göğüs, eftali - yanak arasında anlam ilgilileri kurulmuştur. Meyve adlarının yer aldığı beyit örnekleri de verilmiştir. Ayrıca çalınmaya meyvelerin geçtiği yerlerin dizini de eklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Nedim, Nedim Divanı, meyve.

FRUITS IN DIVAN OF NEDİM

ABSTRACT

In this study fruit names in Nedim's divan were determined and the similes of fruit names were examined. In Nedim's divan fruit names on the whole were used for expressing the lover's body. In this respect, similes were made between almond - eye, apple - chin, pistachio - lip, cherry - lip, pomegranate - breast, orange - chin, breast; peach - cheek. The couplets which contain fruit names are given and also an index of the fruit names.

Key words: Ottoman poet Nedim, the Divan of Nedim, fruit.

Giriş

Bugüne kadar divan edebiyatı özellikle de divan şiiri hakkında pek çok hükümler verilmiştir. Eski edebiyat alanında kaynak olarak kullanılan *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*

* Fazilet Çöplüoğlu, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi, Isparta.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

adlı eserin müellifi Agâh Sırrı Levend kitabın sonunda yer alan 'Divan Edebiyatı Nasıl Bir Edebiyat De ildir?' sorusuna cevap te kil eden, tamamının aksi iddia edilebilecek on dört maddeden olu an netice bölümünde unları söylüyor:

"Divan edebiyatı, içinde bir hayat hamlesi ta ıyan canlı bir edebiyat de ildir. Hiçbir edebiyatın, bulundu u cemiyetin hayatını aktarmamasına imkan yoktur. Bu itibarla Divan edebiyatında, o zamanki cemiyetin ifadesini bulmak mümkündür. Ancak eski edebiyatımız, bir hayat edebiyatı vasfını hâiz olamaz."

"Divan edebiyatı, içtimâî bir edebiyat de ildir."

"Divan edebiyatı, serde yeti tirilmi çiçekler gibi, hemen soluverecek zannolunur; hakikî hayattan o kadar nasibi azdır." Dedikten sonra u cümleyi ekliyor:

"Fakat ya adı ı devir itibariyle yine onun bir aynası oldu u da muhakkaktır."¹ Bu ifadelere göre bir edebiyatın hem gerçek hayattan nasibinin son derece az hem de onun aynası olması mümkün müdür?

Mehmet Fuat Köprülü ise "Hayat ve Edebiyat" ba lıklı yazısında slâmiyet dâiresine girmeden evvelki edebiyatımızın do rudan do ruya hayattan do du unu söylerken Divan edebiyatımız için "Bu gazel ve kaside edebiyatı da o kadar hayattan uzaktır." ifadelerini kullanır ve unları söyler:

"airler, içinde ya adıkları muhit ile, mensup oldukları milletle o kadar alâkadarlırlar ki, divanları dolduran ince ve musanna beyitler arasında uzun uzun ara tırdıktan sonra belki mahallî bir renge, millî bir hususiyete tesâdüf olunabilir. Çünkü onlar hayat deyince etraflarındaki âlemi de il, Acem divanlarında ve kafalarında ya ayan muhayyel bir kâinatı görüyorlar, onun seslerini terennüm ediyorlardı."²

¹ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, stanbul 1984, s. 638.

² M. Fuad Köprülü, 'Hayat ve Edebiyat', *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, haz. Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, stanbul 1999, s. 64.

Sosyal hayata ba lı olarak tabiat mevzuunda ise A.Sırrı Levend adı geçen eserinde unları iddia eder:

“Divan edebiyatında tabiat güzelli i yoktur. Divan airi için tabiat, sanatına zemin bulmak için rastgele seçilmi bir mevzudur.”³

Aynı yıllarda Abdülbaki Gölpınarlı da ‘Divan Edebiyatı Beyanındadır’ adlı kitabında u satırlara yer verir:

“Divan edebiyatı airi, tabiatı, bizi güzellikleriyle hayran eden, iddetleriyle ezen, yıkan tabiatı bu ulu gözlerle görür, gördükten sonra gözlerini yumar ve gördüklerini kafasındaki mecazlar diline adapte eder de öyle yazar. Ve tabiidir ki bu çe it anlatılan tabiat tabiilikten çıkmı tır. Divan edebiyatının tabiatı, bir odanın ortasında düzülen, yahut küçük bir sahifeye bin bir renkle çizilen bir tabiattır.”⁴

Bunlara göre, Divan edebiyatı, halkla bir ili kisi bulunmayan, toplum hayatından uzak, airleri ran taklit ve tercümecisi olan, bir yüksek zümre edebiyatı mıdır? Bu sorunun cevabı, ön yargılardan sıyrılarak, Divan iirine objektif olarak yakla anlar tarafından verilmi tir.

Hilmi Yavuz, ‘Divan iiri Simgeci Bir iir Mi’ ba lıklı yazısında öyle söylüyor:

“Divan iirinin ya amdan kopuk olması ne demektir? Sormalı; hangi yazınsal yapıt, ya amin kendisidir? Divan iirinin ya amdan kopuk oldu unu öne sürenler, ku kusuz yazınla ya am arasında dolayısız bir ba lantı varsayıyorlar. Gene sormalı acaba bu ba lantıların dolayımli olabilece ini dü ündüler mi? Belki sorunu bu düzlemde alırsak divan iirinin gerçek ya amla ba lantılarını yüzeyde de il ama derin yapıda ortaya koyabiliriz.”⁵

³ Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, stanbul 1984, s. 638.

⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, “Tabiat ve Divan Edebiyatı”, *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, stanbul 1945, s. 19-24.

⁵ Hilmi Yavuz, “Divan iiri Simgeci Bir iir Mi?”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, haz. Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, stanbul 1999, s. 261-262.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Ahmet Atilla entürk, 'Osmanlı airlerinin Gözlemcili i ve Klasik Edebiyatımızda Realiteye Dair' başlıklı yazısında eski edebiyatımızın en önemli özelliklerinden birinin de bazı iddiaların aksine hayat ile iç içe ve realiteye sıkı sıkı ba lı bir edebiyat oldu unu savunur. Divan iirine kar ı yöneltilen bu hükümlerin onu hakıyla anlayıp do ru yorumlayamamaktan ileri geldi ini belirtir ve haklı olarak unları söyler:

"Köklü ara tırma ve incelemelere dayanmayan bu ithamları ilmî ve objektif de il, yazıldıkları devrin atmosferini de göz önünde bulundurarak 'hissî' de erlendirmeler olarak kabul etmek yerinde olur."⁶

Ayrıca, A.Sırrı Levend'in tabiat mevzuundaki görü ünün tam aksine eski airlerin ba ta tabiat olmak üzere bütün nesnelere hayret verici bir dikkatle gözleyerek son derece ince bir hayal gücüyle onları iirlerinde tablola tırmayı ba ardıklarını da belirtir.

Selçuk Aylar, 'Divan iirinde Sosyal Hayatın zlerine Dair Birkaç Örnek' başlıklı yazısında Divan iirinden "büyük bir devlet ve medeniyetin kültür tarihini ve sosyal hayatını ö renmek için ba vuraca ımız önemli kaynaklardan biri"⁷ olarak bahseder. ddi edilene aksine Divan airlerinin, hayatla sıkı münasebetler kurduklarını, çevrelerini çok iyi gözlemlediklerini ancak günlük hayattan aldıkları sahne ve motifleri iire do rudan do ruya de il, bir tasavvur, bir hayal ile birlikte yerle tirdikleri üzerinde durur.

Bu ifadelerden de anla ıldı ı üzere, son yıllarda Divan iirini toplum hayatından uzak, soyut bir iir olarak de erlendirme ve bu yönden ele tirmenin gerçe i yansıtmadı ı görülmeye ba lanmı tır.⁸ Divan iirini, ön

⁶ A. Atilla entürk, "Osmanlı airlerinin Gözlemcili i ve Klasik Edebiyatımızda Realiteye Dair", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, haz. Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, stanbul 1999, s. 431-437.

⁷ Selçuk Aylar, "Divan iirinde Sosyal Hayatın zlerine Dair Birkaç Örnek", *Dergâh*, S. 65, Temmuz 1995, s. 10-11, 22.

⁸ Bu konuda yapılan çalı malar: Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, çev. Tansel Güney, İletim Yayınları, stanbul 2000; Victoria R. Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletim Yayınları, çev. Erol Köro lu - Engin Kılıç, stanbul 1998; Muhammet Nur Do an, *Eski Şiirin Bahçesinde*, Ötüken Yayınları, stanbul 2002; Adnan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

yargıları bir kenara iterek dikkatle inceleyenler o devrin âdet ve gelenekleri, gündelik hayatta kullanılan malzemeler, inançlar, itikatlar, tabiat veya günlük hayattan manzaralar, müspet bilimler, gerçek hayatın pek çok yönüne ili kin bilgiler elde edeceklerdir. Fakat yapılması gereken, metnin, bugünkü de er ölçüleri ve hayat standartları ile de il, yazıldı ı devrin artları göz önüne alınarak de erlendirilmesidir.

Bu yazıda sosyal hayata ba lı olarak, tabiatın bir parçası olan meyvelerin Nedim Divanı'nda ne ekilde kullanıldı nı ele alacağız. Çalı mada Nedim Divanı'nı seçmemizin sebebi Nedim'in, hayatın ne e ve zevklerini, muhitinin, devrinin birçok hususiyetlerini Türkçe'nin güzelli ini, inceli ini en tabii bir ekilde kullanarak iirlerine aksettirmesidir. Burada, Nedim'in Divan iirindeki yerinden kısaca bahsetmek istiyorum.

Asıl adı Ahmet olan Nedim'in 1681 yılında do mu oldu u tahmin edilmektedir."⁹ Nedim, iirde açtı ı çı ırla (ki bu çı ır edebiyatımızda 'Nedimâne tarz' diye geçer) ça da larına, bilhassa kendinden sonra gelen birçok aire tesir etmi Divan airimizdir.

Sultan III.Ahmet devrinde iyi bir medrese tahsili gören Nedim'in ilk öhretini Silahtar Ali Pa a'ya sundu u kasidelerle yaptı nı fakat Pa a'nın himayesini görmedi ini¹⁰, brahim Pa a'nın sadrazam ve damat olu uyla asıl korucusunu buldu unu¹¹ kaynaklardan ö reniyoruz.

"1718-1730 yıllarına rastlayan ve sonradan Lâle Devri diye adlandırılan bilim, kültür, imar, zevk ve e lence devrinde sanat hayatının en parlak yıllarını ya ayan Nedim, devrin öteki airleriyle birlikte bütün

Karaismailo lu, *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Akça Yayınları, Ankara 2001; Ahmet Arı, *Galip Dede'nin Aşk Ateşi Şeyh Galib Divanı'nda Aşk*, Fakülte Kitabevi, 2003.

⁹ *Nedim Divanı*, haz. Muhsin Macit, Akça Yayınları, Ankara 1997, s. XV.

¹⁰ Abdullah Uçman, "Nedim", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, stanbul 1990, C. 7, s. 1-2; Fevziye Abdullah Tansel, "Nedim", *İslam Ansiklopedisi*, Milli E itim Bakanlığı Yayınları, stanbul 1988, C. 9, s. 169.

¹¹ Hasibe Mazio lu, *Nedim*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 9.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

olayların içinde olmu , brahim Pa a'nın nedimi olarak bütün devlet büyüklerinin toplantılarına girmi , e lencelere katılmı , bu âlemlerden payına dü eni almı , aynı zamanda bu toplantıların aranan airi olmu ve iirleriyle e lencelere ne e ve co kunluk katmı tır."¹²

Nedim'in iki büyük tarihin Türkçe'ye çevrilmesine katkısı dı ında tek eseri divanıdır.¹³ Bütün iirlerinin toplandı ı divanı Lâle devrinin bir aynası sayılır.¹⁴ Divandaki kasideleri stanbul'un Kâ ıtthane ve Fenerbahçe gibi semtlerinin, e lence âlemlerinin, içki meclisi ve güzellerin tasviri, hammâmiye gibi de i ik nesîb ve te bîb, tegazzül kısımları ile bu ekli, tabiat sevgisini, ince a k hislerini ifadeye elveri li bir hâle getirmi tir.¹⁵ arkılarında ve tarihlerinde de yer yer tabiat levhalarını önümüze seren Nedim'in iirlerinde "zaman zaman bülbül feryadından da ların kar ılıklı sesleni lerine, karların meydana getirdi i so uktan nilüfer çiçe inin donu una seher yellerinin insafsızlı ından sö üt dallarının titremesine kadar her türden tabiat unsuruyla kar ıla ırız."¹⁶

Nedim'in iirlerinde "bütün olayları, güzellikleri, canlılı ıyla o devir stanbul'unun yankıları görülür."¹⁷ stanbul'un iirlere konu olması 18.yy.da ba lamamı tır. Fakat brahim Pa a'ya sundu u bir kasidesinde kendisinden,

"Gel ey bigâne-meşreb bî-vefâ İstanbul oğlanı"

(K.23/49)

¹² *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, Ötüken Ne riyat, stanbul 1987, C. 6, s. 242.

¹³ *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, Ötüken Ne riyat, stanbul 1987, C. 6, s. 242.

¹⁴ Abdullah Uçman, "Nedim", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, stanbul 1990, C. 7, s. 3.

¹⁵ *Fevziye Abdullah Tansel*, "Nedim", *İslam Ansiklopedisi*, Milli E itim Bakanlı ı Yayınları, stanbul 1988, C. 9, s. 171.

¹⁶ Abdullah Uçman, "Nedim", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, stanbul 1990, C. 7, s. 3.

¹⁷ *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, Ötüken Ne riyat, stanbul 1987, C. 6, s. 242.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

eklinde bahsetmesinden stanbullu oldu unu anladı ımız Nedim'de, stanbul'un ve onun tabiî güzelliklerinin sevgisi çok fazladır. O, stanbul'u tasvir ederken soyut tasvirlerden ziyade çevresini gördü ü gibi gerçekçi bir ifade ile anlatmış tır. Tabiat, ya adı ı ne eli hayat, kar ıla tı ı güzeller Nedim'in ilham kayna ıdır. Tabiat ve çevresi ile ilgili ve di er tasvirlerinde realiteyi aynen vermiş tir. Âdeta gerçe i bir tablo gibi canlandırmış ve bu tasvirleri, tabloları, stanbul halkının konu ma kalıplarından, günlük dildeki kullanımlarından yararlanarak gerçekle tirmiş tir. Böylece XV.yy.da Necati ile ba layan 'mahallile me cereyanı' XVIII.yy.da en büyük temsilcisini bulmu tur.

Nedim'in iirlerinde meyvelerin ne ekilde söz konusu edildi ine geçmeden önce Nedim'e ilham kayna ı olan, tabiatın, a açların eski Türk ehir esteti indeki yerine kısaca de inmek istiyorum. Be ir Ayvazolu bu hususta unları söylüyor:

"Ba ta stanbul olmak üzere, iklim artlarının müsait oldu u Osmanlı ehirlerinin hemen hepsi, bir ba tan bir ba a bahçe ve bostanlarla bezenmiş ti. Büyük mesireler ve has bahçeler bir yana istisnasız her evin küçük veya büyük bir bahçesi, bu bahçede birkaç meyve a acı, kestanesi veya çınarı bulunurdu. Cami veya mescit önlerinde, çe me ba larında, meydanlarda, mesire yerlerinde, her biri ba lı ba ına bir anıt olan çınarlar, serviler, kestaneler, atkestaneleri, di budaklar, çitlenbikler, ıhlamurlar, kırmızı yapraklı kayınlar, ender de olsa lâle a açları, çamlar, fıstık çamları, sakızlar, sedir a açları stanbul manzarasının vazgeçilmez unsurlarıydı..."

"Çiçek kadar meyve yeti tirmeye meraklı stanbullular da vardı; Tekbir'in büyük bestekârı Buhûrîzade Mustafa İtrî Efendi bunlardandır. Yeti tirdi i nadide bir armut devrinde 'Mustafa Bey Armudu' diye tanınmış tı. Geçen asrın hekimba ılarından Mustafa Behçet, Abdülhak, Hayrullah ve Salih Efendi'ler, aynı zamanda tanınmış meyve yeti tiricileriydi. Elimizdeki kayıtlara göre, bıldırcın armudu, tereya ı armudu, eker gevrek armudu, sarı büyük kı armudu, misk armudu, sibir elması, vi ne eri i, a a ı yukarı nargile

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

büyükülü ünde bir ayva türü, tanesi üç yüz dirhem gelen kız memesi eftalisi, a ustosta çıkan beyaz ve uzun saplı bir kiraz türü, a ustostan sonra ceviz büyükülü ünde bir tarafı beyaz, di er tarafı siyah kiraz, beyaz atkestanesi, am üzümü cinsinden iri siyah üzüm çe idi, Abdülhak Molla'nın Çamlıca'daki ba ının ürünlerindedir."

"Bahçelerinde meyve a açları bulunan herkes, üphesiz, Hekimba ı Abdülhak Molla ve benzerleri gibi, meyve yeti tirmeyi ba lı ba ına bir zevk, bir sanat hâline getirmi de ildi. Fakat fakir veya zengin, her evin bahçesinde bir veya birkaç meyve a acı bulunur, çocuklar mutlaka meyveyi dalından yemenin zevkini tadarlardı. En azından, kom unun bahçesindeki meyve a açlarının birinin dalları ya soka a, yahut di er avlulara ta ardı."¹⁸

Benzersiz bir a aç merakı, sevgisi ve kültürüne sahip olan eski stanbullular için bu a açların her biri apayrı birer anlam ta ımı lar ve âdeta ya ama üslûbu meydana getirmi lerdir. Efsanelerle, menkıbelerle bir çe it kutsiyet dolayısıyla dokunulmazlık kazanmı lardır. Ayrıca, etrafta bolca bulunan badem, erik, eftali, elma ve di er a açlar bir bakıma tabiatın ve ehir mimarisinin de tamamlayıcı unsurları durumundaydılar. Baharın geli iyle tepeden tırna a çiçek açan a açların zevkini üphesiz sanatkârlar, airler daha güçlü bir biçimde hissedecekler, onların gizli güzelliklerini ke fedeceklerdir.

Ahmet Atillâ entürk, 'XVI Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler' adlı kitabında mesnevilerde meyvelerin ve meyve a açlarının bahar tasvirlerinde ço u zaman isimleri art arda getirilmek suretiyle sahne dekorunu zenginle tirmek için zikredildiklerini, ayrıca meyveler hakkında birtakım yorumlar ortaya koyuldu unu ve bu yorum ve benzetmelerin de ço unun sonbahar tasvirleri içerisinde yer aldı ını söyler.¹⁹

¹⁸ Be ir Ayyazo lu, *Şehir Fotoğrafları*, Ötüken Ne riyat, stanbul 1997, s. 54-58.

¹⁹ Ahmet Atillâ entürk, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler*, Kitabevi Yayınları stanbul 2002, s. 225-227.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Harun Tolasa, 'Ahmet Pa a'nın İir Dünyası'nda Ahmet Pa a'nın iirlerinde iki kısma ayırarak inceledi i meyvelerden fındık, badem, fıstık, hünnap ve hurmanın bazen meze olarak zikredilmelerinin yanı sıra sulu meyvelerden olan elma, ayva, eftali, portakal ve üzüm gibi renk, lezzet, ekil veya koku itibariyle birer güzellik unsuru için mü ebbühün-bih olduklarını belirtir.²⁰

Nejat Sefercio lu, 'Nev'î Divanı'nın Tahlili'nde Nev'î'nin iirlerinde geçen ayva, elma, erik, nar, eftali, üzüm, badem ve fıstık ın hangi tasavvurlarda yer aldıklarını ve benzetme yönlerini açıklar. Meselâ, elmanın yuvarlak ekli, alt ve üst kısımlarındaki çukurluk ve kırmızı rengi sebebiyle çene, gabgab; narın ve eftalinin renk ve tatları sebebiyle dudak; bademin ekli sebebiyle göz için benzetme unsuru olduklarını belirtir. Bununla birlikte tasavvurların altyapılarının günlük hayattan kaynaklandığını da vurgular. öyle ki; "Sarı rengi ve ekli sebebiyle iki beyitte yer alan ayva, güne ve yumruk olarak hayâl edilir. Güne tasavvurunda bulutların pamuk, gökyüzünün sandık olarak dü ünülmesi ve uzun süre saklanmaları için, meyvelerin pamu a sarılarak saklanmaları gelene i önemli unsurlar olarak dikkati çeker."²¹

Nedim *Divan*'ında umumî olarak meyveler

Nedim *Divan*'ındaki iirlerde "mîve, semer" kelimeleriyle yer alan meyve, umumî manasının yanında belli bir gayretin sonunda elde edilen mahsul anlamında da kullanılmıştır. Bu sebeple vuslat, mevki, yücelik - ululuk (*izz ü devlet*) ve sulh - barı ıklık (*nizâm-ı âşt*) olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurlarda ba , bahar, a aç veya bunlarla ilgili unsurlar da meyve ile birlikte zikredilmiştir. Meselâ, meyve vuslata te bih edildi inde, sevgiliyi görme ihtimaline vesile oldu u için meyve mevsimi ile vuslat arasında ilgi kurulmu tur.

*Cennet gibi âlem yine her mîve firâvân
Sen mîve-i vaslın dahi etmez misin erzân*

²⁰ Harun Tolasa, *Ahmet Paş a'nın Şiir Dünyası*, Akça Yayınları, Ankara 2001, s. 482-483.

²¹ Nejat Sefercio lu, *Nev'î Divan'ın Tahlili*, Akça Yayınları, Ankara 2001, s. 449.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

*'Uşşâka birer bûse edüp gizlice ihsân
Ver hükmünü ey serv-i revân köhne bahârın
Mus 28/IV*

(Her taraf, yine cennet gibi; her çe it meyve bol. Sen vuslat meyveni ucuzlatmayacak mısın? Gel, â ıklara gizlice birer öpücük ver de sonbaharın tadını çıkar.)

Bir ba ka tasavvurda ise vuslat, â ı n ihtimam ile büyüttü ü fidandan bekledi i bir meyvedir.

*Şûhsun neyleyim ammâ ki yalan söylersin
Her zamân böyle Nedîmâyı firîb eylersin
Hamdır mîve-i vaslım sana olmaz dersin
Olsun ey tâze nihâl-i çemen-i cân olsun
Mus 35/III*

(Çapkınsın, ho sun ama yalancısın; Nedim'i böyle her zaman aldatırsın ve dersin ki: "Vuslat meyvem henüz hamdır, sana olmaz." Ey can bahçesinin taze fidanı! Ham olsun, ne çıkar?)

u beyitte arzunun nihâl olarak tasavvuru sebebiyle, meyve de bu ümidin sonunda elde edilen neticeye, barı ıklı a (*nizâm-ı âştî*) te bih edilmi tir.

*Kâr-ı zârın etdi encâmın nizâm-ı âştî
Âkıbet verdi nihâl-i arzû şîrîn semer
K 42/10*

A a ıdaki kıtada ise sultanın sarayı, a ilacak bir sevinç bahçesi olarak hayâl edilirken, oradaki her ki i de yücelik, zenginlik, saadet ve iyi talih meyvelerini ta ıyan bir a aç olarak dü ünülmü tür.

*Sarây-ı şehriyârî bir 'aceb bâğ-ı meserretdir
Kurulmuşdur esâsı 'izz ü câh-i iftihâr üzre
O bâğın her dırahtı mîve-dâr-ı 'izz ü devletdir
Atarlar taşı elbette dıraht-ı mîve-dâr üzre
Kıt 82*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Nedim *Divan*'ında meyve çe itleri ve bunlarla yapılan benzetmeler

Bâdem

çki meclislerinin de erli bir mezesi olarak göze çarpan badem, ekli sebebiyle sevgilinin gözü için çok kullanılan bir benzetme unsurudur. Göz - badem münasebetinin yer aldığı beyitlerde badem, gözün sıfatı durumundadır. "Çeşmi bâdâm, gözleri bâdâm" terkipleriyle ifade edilen sevgilinin kendisidir.

*Dil-i bîmârıma hiç hisse vermez subh gûyâ kim
Şeker-hâbın heman o gözleri bâdâm için saklar*
G 19/3

(Sabah, hasta gönlüme hiç fırsat vermez, uyumasına müsaade etmez; o tatlı sabah uykusunu, hep, gözleri badem gibi olan sevgili için saklar.)

Gözler, divan iirinde en çok sözü edilen güzellik unsurlarındandır. Çünkü göz sevgilinin ki ili ini aksettiren ve ona uygun dü en bir unsurdur. Daha açık bir ifadeyle gözler, sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde ta ır. Sevgili â ık hakkında dü ündüklerini gözleri vasıtasıyla uyguladı ı için, â ık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri, manalı bakı larıyla âdeta â ı a bir eyler anlatır. Gözün görevi görmekse de sevgilinin gözü görmezden gelir. ehlâlık, mahmurluk, öfke onun sıfatlarındandır. Renk olarak ya siyah yahut elâdır. Divan iirinde göz mesttir; baygın görünüşüyle bir sarho u andırır. Onun sarho lu u bazen gurur ve nazdan dolaydır. ekil bakımından bademe ve nergise benzetilmesinin yanında nergis çiçe inin uyku verici özelli i de önemli bir unsur olarak göze çarpar. Bu özellikleriyle â ıkların gönüllerini çelen, onları sevgiliye cezbeden bir güzellik unsuru olarak iirlerde i lenmi tir. ekil yönünden bademi andırdı ı için airler gözle birlikte bademi de anmı lardır.

*Bulamam bâğ-ı bahârın gül ü bâdâmında
Bulduğum feyzi ruh u çeşm-i siyeh-fâmında*
G 128/9

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

(Sevgilinin yana ında ve siyah gözlerinde buldu um feyzi,
baharın bahçesinin gülü ve bademinde bulamam.)

A a ıdaki beyitte badem, di er yemi lerle birlikte meze
olarak yer almı tır:

*Bezm-i meyde nukle el sunmaz hemân ancak Nedîm
Dil-berin 'unnâb-ı la'lin çeşm-i bâdâmın bilir
G 36/7*

(Nedim içki meclisinde mezeye el sürmez, meze olarak
gönül alan güzelin duda ının hünnabını, badem gözünü
bilir.)

Elma (sîb)

Elma, yuvarlak ekli, alt ve üst kısımlarındaki çukurluk
ve rengi sebebiyle çene (zenâhdâr), gabgab ve gürz ile
ilgili tasavvurlarda yer almı tır.

*Seni meğer ki gül-efsûn-ı nâz terletmiş
Ki sîb-i gabgabın ey gonca-leb gül-âb kokar
G 16/6*

(Ey gonca dudaklı, seni herhâlde nazın efsunlu arabı
terletmi olacak. Çünkü elma gibi olan çenenin altı
gülsuyu kokuyor.) Â ik (air), sevgilinin çenesinin
altındaki gülsuyu kokusunu, sevgiliyi nazın efsunlu
arabının terletmi olaca ı ihtimaline ba lıyor. Çünkü,
eskiden, gülsuyu sarho luktan ayılanların ba a rısını
kesmek için bir tedavi malzemesi olarak kullanılırmı .²²

Gabgabın sözlük anlamı, "çene altı, çene altında
meydana gelen kıvrım"dır.²³ Beyitte, ekil bakımından
elmaya te bih edilmi tir.

Çenenin elma ile münasebeti ekli ve rengi
yönünden kurulur. Çene, yuvarlak ekli, çukuru ve
pembe rengi cihetiyle elma olarak tasavvur edilmi tir.

²² Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Akça Yayınları, Ankara 2000, s. 436.

²³ skender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akça Yayınları, Ankara 1995, s. 195.

Çenenin kuyu ile münasebeti ise ekil benzerli ine dayanır. Benzerlik çene çukuru üzerine kurulmu tur.

*Çeh değil sîb-i zenâhdânında yer kalmış Nedîm
Zahm-ı engüş-t-i nigâh-ı intihâbından senin
G 67/6*

(Ey Nedim! Onun elma gibi olan çenesindeki çukur de ildir. Senin seçme bakı ının parma ıyla açtı ı yaranın izidir.)

*Peşşeye nîrû-yı bâzû verse te'yîdi alır
Deste gürz-i gâv-sâz-ı Rüstemi elmâ gibi
K 18/21*

(O pazısının kuvvetini sivrisine e verecek olsa, o zayıf hayvan Rüstem'in öküz ba lı gürzünü elma alır gibi alırdı.)

Elma ile gürz (eskiden silah olarak kullanılan uzun saplı, büyük demir topuz) arasındaki ilgi yuvarlak olu ve ele alını bakımından kurulmu tur. Sultan Ahmet ve Damat brahim Pa a için yazılan bir kasidede geçen bu beyitte, Nedim, brahim Pa anın kuvvetini belirtmek için Rüstem'e atıfta bulunarak, brahim Pa a pazısının kuvvetini sivrisine e verse bu küçük canlının kuvvetlenerek Rüstem'in gürzünü elma gibi eline alaca ını söyler. ran'ın mitolojik kahramanlarından olan Rüstem, klâsik Türk iirinde "kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezlik sembolü"²⁴ olarak çokça kullanılmı tır.

A a ıdaki beyitte ise, sevgilinin çene altı ve duda ını, meyve taba ı içinde üst üste konmu elma ve kiraz olarak tasavvur eden Nedim, aynı zamanda, o devirde Anadolu kirazının ve Isfahan elmasının me hur oldu unu da bildirmektedir.

*O la'l-i leb o gabgab sende kim vardır 'âdil olmaz
Felek Rûmun kirâsın koysa sîb-i Isfahân üzre
K 6/13*

²⁴ skender Pala,

Fıstık

Tat ve ekil bakımından dudak ve meze olarak tasavvur edilen fıstık *Divan*'da iki beyitte yer alır.

*Nâz ile piste-i nemekin sundu lebleri
Câmu çeküp elindeki bâdâmın almadan*

G 104/2

(O sevgilinin kadehini çekip, elindeki bademini almadan, dudakları nazla kavrulmu tuzlu fıstı ını sundu.)

Piste, çam fıstı ı demektir. "Kavrulmu unun kabu u az açık, kabu un iki tarafı pembe oldu u için dilberlerin duda ına benzetilir."²⁵ Dolayısıyla (bu beyitte de oldu u gibi) iirlerde dudakla (leb) birlikte anılmı tır.

Nedim'in III.Ahmet'e sundu u ve nesibinde saraydaki bayramla ma merasimini tasvir etti i kasidenin methiye kısmında padi ahı överken Sadabad'da kurulan bayram yerlerini de anlattı ı bir beytinde fıstık, rengi itibariyle yer alır.

*Biçinmiş bağlar ıydıyye cümle fıstıkî atlas
Sarınmış başa neftî şâlini serv-i hirâmânı*

K 11/58

(Bütün bahçeler fıstıkî atlastan bayramlık elbise biçinmi , salınan her servisi ba ına neftî bir al sarınmı .)

Hünnap

Hünnap, a a ıdaki beyitlerde meze olarak yer almı tır. Lezzeti, renk ve ekil benzerli i bakımından dudakla hünnap arasında ilgi kurulmu tur. Hünnap, geçerli bir meze olmasına ra men, â ık için sevgilinin duda ı hünnaptan daha de erlidir.

*Bezm-i meyde nukle el sunmaz hemân ancak Nedîm
Dil-berin 'unnâb-ı la'lin çeşm-i bâdâmın bilir*

²⁵ Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Akça Yayınları, Ankara 2000, s. 370.

G 36/7

(Nedim içki meclisinde mezeye el sürmez, meze olarak gönül alan güzelin dudağının hünnabını, badem gözünü bilir.)

*Gâh engüşt-i muhannâsın gehî la'lin emüp
Dâne-i 'unnâb ile nûş-ı şârâb etmez misin*

G 73/4

(O güzelin kâh kınalı parmağını kâh yakut dudağını emip, hünnap tanesiyle arap içmez misin?)

Kiraz

Divanda iki beyitte yer alan kiraz, kırmızı rengi, ekli ve tadı sebebiyle sevgilinin dudağı için benzetme unsuru olmuştur.

*Âşık ki nakş eder dil-i pür-cûşa la'lini
Gûyâ kirâs dânesidir kim şârâba kor*

G 32/2

Dudak, divan şiirinde üzerinde en çok durulan unsurlardan biridir. Kırmızı, yuvarlak ve tatlı olu uyla vazgeçilmez bir güzellik ögesi olan dudak, bir çok yönlerden tebih ve mecazlara konu olmuştur. Kıymeti ve renk benzerliği, de erli madenlere benzetilmesine sebep olur. Bilhassa, kırmızı ve de erli bir süs taşı olan lâl, divan şiirinde en çok sevgilinin dudağı için benzeyen olmuştur. Hatta lâl lâfzı, beyitte de görüldüğü üzere dudak yerine kullanılmıştır.

Bu beyitte dudak, arap içindeki kiraz tanesine tebih edilmiştir. Eskiden, kadeh içine vişne, kiraz gibi renkli meyveler veya turunç, portakal gibi mezelerin kabuğu konulur ve böyle içilirdi.²⁶ Nedim tasavvurunu, bu eski âdete dayandırmıştır. Bu da divan şiirlerinin tasavvurlarında reel bir alt yapının olduğunu örnek teşkil etmektedir.

²⁶ Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Akça Yayınları, Ankara 2000, s. 389.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

Limon

Divanda bi ŞnK9fRnqfÇ(j nFFT73f(6nl I;FÖTÖÜf(dnII,;3';FTGÜÇ7ÇIy';73

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Portakal (*narenc, turunc*)

Parlaklı ı, tazeli i, rengi, tadı, kokusu ve ekli sebebiyle be beyitte adı geçen portakal, çene altı (gabgab) ve gö üs (pistan) olarak hayal edilmi tir.

*Bana pistanlar turunc olsun heman-dem neyleyim
Ruhları gül çeşmi bâdâm olsa da mâni' değil*
G 76/4

(Bana lâzım olan gö üslerin turunç olmasıdır, yanakları gül, gözleri badem gibi olsa da zarar yok.)

*Mey tamâm oldu diriğâ sâki-i gül-çehrenin
Doymadık sîb ü turunc u gabgab u pistânına*
K 21/51

*Mey terâviş eyler emdikçe turunc-ı gabgabın
Şöyle sîr ol mest-i nâzım neş'e-i pür-zürdan*
G 107/2

eftali

Üç beyitte geçen eftali, renk ve ekil bakımından sevgilinin yana ının benzetilene olmu tur.

*Eğdim hele bin nâz ile o nahl-i cefâyı
Aldım ruhu şeftâlisini tâze düşürdüm*
G 86/5

“Yüz ve yanak, divan iirinde üzerinde en çok durulan unsurlar arasında yer alır. Bunun en önemli sebebi, di er güzellik unsurlarının da yüz (yanak) üzerinde bulunmasıdır. Yüz ve yanak birbirinden ayrılmaz bir bütün meydana getirdikleri ve bunlarla ilgili tasavvurlarda benzerlik bulundu u için birlikte ele alınmı , önemine göre, yüz, yanak ya da yüz (yanak) ifadeleri kullanılmı tir.Yüz (yanak) rengi, parlaklı ı ve güzelli i sebebiyle, en çok dikkati çeken bir güzellik unsurudur ve bu özelli i sebebiyle, â ı ın gönlünü çelen,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

onu kendine ba layan bir câzibe kayna ı durumundadır."²⁸

Yukarıdaki beyitte yanak, yuvarlaklı ı, kırmızı rengi ve üzerinde ayva tüylerinin bulunması itibariyle eftaliye te bih edilmi tir.

A a ıdaki beyit, sevgilinin yanaklarının öpücükten kızarmasını "gül gül olmak" ekinde ifade ederken, renk ve ekil benzerli i yanında, yana ın iki tane oldu unu da belirtir. Bununla beraber yuvarlaklı ı ve çukuru sebebiyle elmaya te bih olunan çene, aldı ı morumsu renk itibariyle de eftali çıçe i olarak tasavvur edilmi tir.

*Bûseden gül gül olup ârız-ı âli dönmüş
Gögerüp sîb-i zehardan gül-i şeftâlûye
G 143/2*

eftalinin geçti i bir ba ka aynı zamanda son beyitte, onun öpücük²⁹ manasıyla zikredildi i görülmektedir.

*Sa'îdin bûs eyledim gel gel amân ey dil sana
Tâze şeftâlû kopardım ol nihâl-i nûrdan
G 107/6*

eftalinin eskiden kullanılan bu anlamını göz önüne alındı ında "Yana ının öpücü ünü aldım, yana ını öptüm." manası ortaya çıkmakta, böylece beytin anlamı daha da belirginlik kazanmaktadır.

Üzüm (*rez, ineb, engür*)

Divanda en çok yer alan meyve üzümdür. "*Duhter-i rez, duht-ı ineb, bintül'-ineb*" tamlamalarıyla on be beyitte geçen üzüm, mecaz-ı mürsel yoluyla daha çok arap yerine kullanılmı tir.

²⁸ Nejat Sefercio lu, *Nev'i Divan'ın Tahlili*, Akça Yayınları, Ankara 2001, s. 176.

²⁹ *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, Meydan Yayınevi, stanbul 1973, 11. c., s. 741.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, Geli im Yayınları, stanbul 1986, C. 18., s. 11029.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

*Destide duhter-i rez destde duht-ı merdüm
Kime el verdi felek böyle beğim dünyada
G 129/3*

(Testide de elde de üzüm kızı (arap). Beyim, felek dünyada böyle kime yardım etti.)

*Perde-i şermi giderdin ruh-ı pür-tâbından
Kasd o gül-çehreye ey duht-ı 'ineb reng midir
G 28/4*

(Ey üzüm kızı! Parlak yana ından utanma perdesini kaldırdın. Niyetin gül yanaklıya bir oyun yapmak mıdır?)

Beyitte arap, içerken ve içtikten sonra insana verdi i hâller sebebiyle söz konusu edilmi ve rengi bakımından yanakla münasebet kurulmu tur.

*Bintü'l-ineb de muğ-beçenin tıpkıdır heman
Bir meşrebi güşâdece kızdır sakızlıdır
G 14/2*

Nedim'in bu beytinden ise arabın Sakız arabı, sakinin de Sakızlı bir dilber oldu u anla ılıyor. Zira hürriyetin ilânına kadar (1908) Akdeniz adalarından, bilhassa Sakız Adası'ndan stanbul'a köçek Rum çocuklarının geldi i, bu çocukların zevk erbabı arasında "tav an" diye anıldı ı ve bu lâkaba Lâle Devri'nden sonraki airlerin iirlerinde tesadüf olundu u kaynaklardan mevcuttur.³⁰

A a ıdaki beyitte ise arap, küp içinde saklanı ı, mahzenlerde kurulmu meyhanelerde içili i ve meclislerin vazgeçilmez unsuru olu uyla i lenmi tir.

*Hep anun ile söyleşiriz râz-ı derûnu
Meclisde bizim duhter-i rez mahremimizdir
G 38/3*

³⁰ Bu konuda daha geni bilgi için bakınız: Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Akça Yayınları, Ankara 2000, s. 435.

Duhter-i rez (üzümün kızı) ve *ümmül-habâyis* (kötülüklerin anası) arap için kullanılan terkiplerdendir. çki bütün kötülüklerin anası oldu u hâlde air onu tertemiz görmektedir.

Hem-vâre humla hoş başı câm ile leb-be-leb
Ümmül-habâyis olsa n'ola duhter-i ineb
 G 7/1

Zeytin

Olur mefhûm her şîrînin telh olmak encâmı
Kelâm-ı Hak'da der-pey gelmesinden tîn zeytûnun
 G 64/9

Divanda iki beyitte yer alan zeytinin iire konu edili i *Kur'ân-ı Kerîm*'de 95. sure olarak geçen Tin suresi dolayısıyladır. Surenin ilk ayeti olan "*vet'tini ve'z-zeytûn*" "incire, zeytine"³¹ anlamına gelir. Beyitte her tatlının nihayetinin acı olması, *Kur'ân*'da incirin ardından zeytinin geli ine ba lanmı tır.

Netice itibariyle, Nedim *Divan*'ındaki iirlere bakıldı ında meyvelerin genel anlamlarıyla kullanıldıkları gibi renk ve ekilleri itibariyle de çe itli te bihlere ve söz oyunlarına vesile oldukları dikkati çeker. Buradan da airin iyi bir gözlemci oldu u, tabiatla ilgili unsurları iyi tespit etti i ve bu tespitleriyle de hayal gücünü ba arıyla birle tirerek yeni hayaller ortaya koydu u anla ılmaktadır.

Dizin

Badem : G/19-3, 36-7, 76-4, 104-2,
128-9, 142-2, K/10-30

Elma : G/16-6, 67-6, 143-2, K/6-
13, 18-21, 21-51, KT/19-18, MUS/10-IV

³¹ *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 596-597.

1, 2, 3, 4, 5. ayetler: " ncire, zeytine, Sina Da ırına ve u emin beldeye yemin ederim ki, biz insanı en güzel biçimde yarattık.Sonra onu a a ıların a a ısına indirdik."

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic*
 Volume 3/5 Fall 2008

Fıstık	: G/104-2, K/11-58
Hünnap	: G/36-7, 73-4
Kiraz	: G/32-3
Limon	: G/46-4
Meyve	: K/2-36, 42-10, KT/19-18, 82-2, MUS/28-IV, 35-III
Nar (Enâr, Rümmân)	: G/117-5, K/3-46
Portakal (Narenc, Turunc)	: G/46-4, 76-4, 107-2, 127-1, K/21-51
eftali	: G/86-5, 107-6, 143-2
Üzüm (Rez, neb, Engür)	: G/7-1, 14-1, 14-2, 28-4, 38- 3, 45-6, 47-1, 71-4, 95-5, 119-5, 129-3, K/4-50, 14-7, 13-20, KT/75-1
Zeytin	: G/31-5, 64-7

KAYNAKÇA

- ANDREWS, Walter G., *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- ARI, Ahmet, *Galib Dede'nin Aşk Ateşi Şeyh Galib Divanı'nda Aşk*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2003.
- AYLAR, Selçuk, "Divan şiirinde Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek", *Dergâh*, S. 65, Temmuz 1995.
- AYVAZ LU, Be ir, *Şehir Fotoğrafları, Ötüken Ne riyat*, İstanbul 1997.
- Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, C. 6, Ötüken Ne riyat, İstanbul 1987.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi*, C. 18., İletişim Yayınları, İstanbul 1986.
- DO AN, Muhammet Nur, *Eski Şiirin Bahçesinde*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, "Tabiat ve Divan Edebiyatı", *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, İstanbul 1945.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

- HOLBROOK, Victoria R., *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- KARASMAKALAN, Adnan, *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Akça Yayınları, Ankara 2001.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Hayat ve Edebiyat", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, haz. Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.
- MACİT, Muhsin, *Nedîm Divanı*, Akça Yayınları, Ankara 1997.
- MAZIO LU, Hasibe, *Nedim*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, C. 6-11, Meydan Yayınevi, İstanbul 1973.
- ONAY, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Akça Yayınları, Ankara 2000.
- PALAS, skender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akça Yayınları, Ankara 1995.
- SEFERCİO LU, Nejat, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akça Yayınları, Ankara 2001.
- ENTÜRK, Ahmet Atillâ, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Edebî Tasvirler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.
- ENTÜRK, Ahmet Atillâ, "Osmanlı şairlerinin Gözlemciliği ve Klasik Edebiyatımızda Realiteye Dair", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, haz. Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, *İslam Ansiklopedisi*, C. 9, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akça Yayınları, Ankara 2001.

UÇMAN, Abdullah, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 7, Dergah Yayınları, İstanbul 1990.

YAVUZ, Hilmi, "Divan iiri Simgesi Bir iir Mi?", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, haz. Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*